

КАР'ЄРНІ ТРАЄКТОРІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Дмитро Закатнов,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії професійної кар'єри Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
ORCID: 0000-0002-4130-089X*

Реферат. Розглянуто теоретичні аспекти взаємозв'язку професійного та кар'єрного самовизначення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Встановлено, що напрацювання з теорії та практики професійного самовизначення не є достатніми для забезпечення у сучасних соціально-економічних умовах успішного професійного розвитку особистості на його постоптаційних стадіях. Визначено, що одним із напрямів розв'язання зазначеного протиріччя є використання компетентнісного підходу стосовно проблем професійного розвитку, а також перехід до досліджень професійного самовизначення особистості крізь призму дефініцій «професійна кар'єра» та «кар'єрне самовизначення». Це зумовлено тим, що до сфери професійного самовизначення включено лише аспекти, що стосуються становлення особистості у професії, а до змістовного наповнення дефініцій «кар'єра» та «професійна кар'єра» дослідники включають й інші аспекти життєдіяльності особи. Кар'єрний контекст для особистості є ширшим, ніж професійна діяльність, оскільки додатково містить життєві домагання та позапрофесійні сторони життєдіяльності. За такого підходу доцільним є введення до наукового обігу поняття «кар'єрне самовизначення», що можна розглядати як процес створення людиною образу професійної кар'єри та визначення засобів її реалізації. Психолого-педагогічний супровід кар'єрного самовизначення передбачає використання, по-перше, інструментарію забезпечення професійного самовизначення, тобто професійну орієнтацію, та специфічний інструментарій, що розбудовує психологічні структури особистості, що стосуються майбутньої професійної діяльності, але є ширшими й дають змогу визначити та реалізувати життєві плани. Таким чином,

як засіб психолого-педагогічного забезпечення професійного розвитку особистості варто розглядати не лише професійну орієнтацію, але й ширший комплекс психолого-педагогічних заходів, що визначається як консультування для кар'єри або кар'єрне консультування. Результатом кар'єрного самовизначення є сформованість кар'єрної компетентності, що стосовно учнів закладів професійно-технічної освіти проявляється, зокрема, у здатності подолати нормативні кризи професійного розвитку та побудувати подальшу реалістичну освітньо-професійну траєкторію.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійний розвиток, професійна кар'єра, кар'єрне самовизначення, кар'єрна компетентність.

Постановка проблеми. Соціально-економічні трансформації, що відбуваються у країні, детермінували зміни не лише у процесах професійного самовизначення учнівської молоді, але й істотно вплинули на вибір молодим поколінням професійної кар'єри й засобів її реалізації. Вже в період навчання у школі перед молодою людиною актуалізується зумовлена об'єктивними закономірностями особистісного та соціального розвитку проблема щодо визначення власного професійного майбутнього. Розв'язання цієї проблеми потребує від юної особи самопізнання, аналізу світу праці та власних професійних перспектив, прийняття рішення щодо вибору майбутньої професії та шляхів оволодіння нею тощо. Період навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти припадає, як правило, на вік ранньої юності, якому притаманні певні особливості, що істотно впливають на процеси професійного самовизначення особистості, а також її професійний та кар'єрний розвиток. Водночас, проблема взаємозв'язку та взаємозалежності професійного самовизначення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у виборі та реалізації професійної кар'єри висвітлена в психолого-педагогічних дослідженнях недостатньо.

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні взаємозв'язку та взаємозалежності професійного й кар'єрного самовизначення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналіз наукових праць. Проблема підготовки учнівської молоді до

професійного самовизначення є предметом психолого-педагогічних досліджень упродовж тривалого періоду. Теоретико-методичні основи професійного самовизначення учнівської молоді висвітлено у фундаментальних працях Є. Климова, Г. Костюка, Є. Павлютенкова, М. Пряжникова, Б. Федоришина, С. Чистякової та інших дослідників. В останні роки активізувалися дослідження різних аспектів кар'єрного розвитку, кар'єрної компетентності та кар'єрного самовизначення особистості. Вони стали об'єктами наукових пошуків А. Деркача, А. Дьоміна, В. Лозовецької, Є. Могильовкіна, В. Орлова та інших дослідників. При цьому дослідники вказують на щільний взаємозв'язок розвитку кар'єри людини з певними аспектами її самовизначення, зокрема – професійного. Наразі більшість досліджень кар'єрного самовизначення спрямовано на виявлення його особливостей відносно кар'єрного просування. Однак, зазначені процеси починаються у юнацькому віці, а особливої актуальності набувають у період професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. З погляду психології, юнацький вік, на який припадає період навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, характеризується інтенсивним розвитком самосвідомості молоді людини, що зумовлено, з однієї сторони, внутрішніми закономірностями розвитку особи, а з іншої – особливостями соціально-економічного середовища, в якому відбувається її становлення як особистості. У вітчизняній психології процеси формування й розвитку особистості досліджувались у різних аспектах, зокрема, в контексті соціальної ситуації (Л. Виготський, Л. Божович) та провідної діяльності (Д. Ельконін, О. Леонт'єв). Характерною для раннього юнацького віку, стосовно учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, зовнішньою ситуацією є зміна їхнього соціального статусу, нові соціальні умови й обставини, початок засвоєння нових видів діяльності, розширення соціальних контактів і новий зміст вимог, що ставиться соціумом до юних. Названі обставини, а також необхідність визначення свого місця в житті, не лише визначають головний аспект соціальної ситуації розвитку юних, а також виступають як спонука формування нової «духовної потреби» – потреби у самовизначенні (Божович, 2009, с. 385).

Принагідно зазначимо, що проблема професійного самовизначення є похідною

від більш широкої проблеми самовизначення особистості та формування її «Я-концепції». Аналіз досліджень Л. Божович, Г. Костюка, О. Леонтєва, В. Сафіна, Б. Федоришина, П. Шавіра та інших вітчизняних дослідників дає змогу сформулювати стосовно професійного самовизначення такі висновки: потреба професійного самовизначення виникає у старшому підлітковому та юнацькому віці, коли вона переходить з латентної до активної фаз; зазначений феномен пов'язаний із самосвідомістю особистості і є пошуком людиною себе, свого місця в житті, оцінювання власних здібностей тощо, в результаті чого людина набуває ідентичності й значно вищого рівня соціальної зрілості.

У часовому вимірі початок досліджень проблеми професійного самовизначення особистості точно встановити складно, але перша присвячена цьому робота, яку нам вдалося знайти, датується 1926 роком (Басов, 1926). Після тривалої перерви, зумовленої переважно ідеологічними обставинами, дослідження комплексу проблем, пов'язаних із професійним самовизначенням, активізувалися наприкінці 50-х років минулого століття й активно здійснюються донині (Л. Божович, О. Борисова, С. Гриншпун, Є. Климов, Г. Костюк, Є. Павлютенков, М. Пряжников, Б. Федоришин, І. Чечель, П. Шавир та інші).

Аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень дає можливість прийти до висновку, що професійне самовизначення потрібно розглядати не лише як процес, але й як результат взаємодії двох систем, а саме – особи як складної саморегульованої системи, з одного боку, і суспільного орієнтування молоді стосовно вирішенні питання про свідомий вибір майбутньої професії, з іншого. Переваги пріоритетності інтересів особи й суспільства на конкретному етапі розвитку соціуму істотно вплинули на розвиток теорії і практики професійного самовизначення учнівської молоді й зумовили розроблення декількох підходів до розв'язання цієї проблеми. Диференціально-психологічний підхід характеризувався пріоритетом інтересів і потреб особи при вирішенні питання про вибір майбутньої професії, а професійне самовизначення означалося як процес формування індивідуального стилю життя, однією з важливих складових якого є професійна діяльність. Для соціологічного підходу характерним є пріоритет суспільних інтересів щодо розвитку

продуктивних сил, а професійне самовизначення розглядається як серія специфічних завдань, що ставляться перед суспільством. (Поляков, Чистякова та ін., 1993, с. 34). Проміжне положення між вказаними прийомами займає соціально-психологічний підхід, який передбачає встановлення балансу між потребами особи і суспільства, а професійне самовизначення розглядає як процес поетапного схвалення рішень, які враховують як переваги особи, так і потреби суспільства в розвитку трудового потенціалу. З позицій цього підходу, метою професійного самовизначення є формування в молодій людини готовності до усвідомленої і самостійної побудови, коригування і реалізації перспектив свого розвитку, в тому числі професійного, готовності знаходити особистісний сенс в конкретній професійній діяльності (Пряжников, 1996, с. 31). Прийняття тези щодо рівноправних взаємовідносин державних структур та особи у процесі її професійного самовизначення передбачає наявність певних стосунків між ними, які, з одного боку, є рушійними силами цього процесу, а з іншого – формують адекватне уявлення особистості про соціально-економічні завдання, що стоять перед суспільством, і які їй доведеться вирішувати в подальшій професійній діяльності.

Психологічні підструктури особистості, які безпосередньо впливають на процеси професійного самовизначення, розрізняються за характером своїх функцій і поділяються на дві основні групи. До першої групи можна віднести ті особливості особистості, які створюють передумови для успішного вирішення проблеми вибору професії, але в активізації цього процесу безпосередньої участі не беруть. До їх числа можна віднести здатність аналізувати і співвідносити вимоги, що висуваються потенційною професійною діяльністю з особистісними особливостями, що передбачає наявність, зокрема, адекватної самооцінки. Молодій людині також необхідно вміти підпорядковувати свої дії свідомо обраній меті порівняльно віддаленої перспективи, що передбачає наявність вольових рис характеру. До цієї ж групи можна віднести і сформованість життєвої компетентності. Другу групу об'єктивних передумов самовизначення утворюють компоненти особистості, що безпосередньо активізують процес професійного самовизначення. До них відноситься, насамперед, потреба у професійному самовизначенні, яка є однією з характерних особливостей психічного

розвитку в ранній юності, професійні інтереси, здатності, переконання, настанови, ідеали, цінності, мотиви тощо (Шавир, 1981, с.12).

Принагідно зазначимо, що підходи до визначення суті професійного самовизначення у психології та педагогіці дещо різняться. У педагогіці професійне самовизначення розглядається (П. Атутов, Є. Павлютенков, В. Симоненко та ін.) як організована та усвідомлена діяльність людини, яка має за мету досягнення готовності до професійного вибору. У психології прийнято розглядати професійне самовизначення і як процес, і як результат вибору особистістю своїх позицій та цілей в контексті перспектив професійної діяльності (Г. Костюк, Б. Федоришин та ін.).

Якщо вести мову про особливості професійного самовизначення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), то вони визначаються нормативними кризами розвитку суб'єкта професійного самовизначення, насамперед, кризами професійного становлення. За такого підходу учням ЗП(ПТ)О притаманні такі основні кризи: модифікація провідної діяльності (перехід від навчальної до навчально- професійної, а деколи, й до професійної як провідної); зміна соціально-економічних умов життя; незадоволеність професійною освітою та професійною підготовкою (Зеєр, 2003, с. 138-146). Відповідно, психолого-педагогічна підтримка має бути спрямована на їх подолання.

Однією з проблем, пов'язаною з професійним самовизначенням особистості, є визначення показників його ефективності та конструювання відповідного психолого-педагогічного інструментарію. Упродовж тривалого часу критерієм ефективності цього процесу розглядалася сформованість готовності до здійснення професійного самовизначення. За такого підходу готовність учнів до вибору майбутньої професії визначається як стійке поліструктурне особистісне утворення, що формується в процесі цілеспрямованого педагогічного впливу та індивідуального розвитку особистості й у єдності розвитку своїх складових забезпечує усвідомлений та обґрунтований вибір майбутньої професії (Закатнов, 2012, с. 36).

Успішність професійного самовизначення передбачає здійснення психолого-педагогічного супроводу цього процесу. Йдеться про створення організаційно-педагогічного середовища, яке сприятиме формування в учня готовності до

первинного вибору професії та побудови власної освітньо-професійної траєкторії, що може передбачати неодноразовий повтор вибору професії у майбутньому. До недавнього часу дослідники проблематики професійного самовизначення акцентували увагу на тому, що системоутворюючим елементом такого середовища є професійна орієнтація (Є. Павлютенков, М. Піддячий, В. Синявський, Б. Федоришин та ін.). Професійна орієнтація як педагогічна система розвивалася з початку минулого століття, і наприкінці 80-х років в Україні сформувалася система професійної орієнтації молоді, орієнтована переважно на учнів загальноосвітніх шкіл. Набуття Україною незалежності та розвиток ринкової економіки зумовили відмову від радянської системи професійної орієнтації, але нової системи, яка б відповідала новим напрямом соціально-економічного розвитку суспільства, вибудувати не вдалося, хоча відповідні спроби здійснювалися. Принагідно зазначимо, що було розроблено теоретичне та методичне підґрунтя щодо психолого-педагогічного забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді засобами професійної орієнтації, але належного нормативно-правової, матеріально-технічної та кадрової підтримки воно не отримало.

Як зазначалося вище, впродовж тривалого часу проблема підготовки молоді до вибору майбутнього професійного шляху розглядалася переважно крізь призму проблеми професійного самовизначення. При цьому значна кількість теоретичних і практичних розробок з цієї проблематики була створеною, по-перше, для потреб соціалістичного суспільства та планової економіки, і, по-друге, розкривала особливості здійснення професійного самовизначення на стадії оптації, тобто була зорієнтована переважно на учнів загальноосвітніх шкіл. В останні роки підходи до змісту професійного самовизначення зазнали значних змін, зокрема, його стали розглядати як процес, що охоплює стадії професійного розвитку особистості, що здійснюються і після стадії оптації. При цьому особливої актуальності набувають питання професійного самовизначення учнів та студентів закладів професійної освіти, оскільки зберігається розбіжність між ринком професійної освіти та ринком праці, зростає невизначеність у професійних перспективах випускників закладів професійної освіти тощо. За

такого підходу існує об'єктивна потреба в модифікації парадигми професійного самовизначення або її зміні на іншу, більш відповідну компетентнісній освітній парадигмі. Одним з можливих напрямів розв'язання означеної проблеми є перехід до досліджень професійного самовизначення крізь призму дефініцій «професійна кар'єра» та «кар'єрне самовизначення», що, в свою чергу, потребує уточнення суті дефініції «кар'єра» у психолого-педагогічному аспекті.

У більшості публікацій кар'єра розглядається в контексті сфери зайнятості, просування у професійній сфері, досягнення певного становища в суспільстві тощо. У широкому сенсі, під «кар'єрою» сьогодні розуміється загальна послідовність етапів розвитку людини в основних сферах її життєдіяльності, а у вузькому, – динаміка статусних положень й активності особистості у трудовій діяльності (Толгурова, 2005). Професійна кар'єра розглядається як цілеспрямований процес (і результат) формування професійної траєкторії людини у контексті її близької й віддаленої трудової перспективи, яка планується й реалізується з урахуванням потреб і можливостей особистості та запитів суспільства, дає змогу людині самовизначитися у системі виробничих і соціальних відносин (Шаповалов, 2002, с. 203). Таким чином, професійну кар'єру прийнято розглядати не лише як сходження по посадових сходах, але й як процес самореалізації людини у фаховій діяльності. За такого підходу, кар'єру як процес самореалізації людиною своїх можливостей в умовах професійної діяльності, досягнення особистісного «акме» визначав Є. Могильовкін (1998). Оскільки, в широкому сенсі, кар'єра визначалася Д. Сьюпером (1976) як загальна послідовність етапів розвитку людини в основних сферах її життя, що характеризується динамікою соціально-економічного становища, статусно-рольових характеристик і форм соціальної активності особистості, то професійна кар'єра обов'язково супроводжується індивідуально-професійним розвитком, а високий рівень професіоналізму, у свою чергу, є одним з основних індикаторів успішності професійного й особистісного розвитку.

Професійна кар'єра є динамічним багатоаспектним процесом. В організаційному аспекті професійна кар'єра являє собою цілеспрямоване професійне зростання, розширення професійної компетентності, кваліфікаційних

можливостей тощо; в особистісному аспекті її можна розглядати як суб'єктивно усвідомлені судження щодо професійного майбутнього та ставлення до нього, очікувані шляхи самовираження у праці і задоволення нею, індивідуально усвідомлені позиція і поведінка, пов'язані з професійним досвідом людини; у соціальному аспекті – як уявлення щодо кар'єрних маршрутів і шляхів досягнення успіхів, прийнятних з точки зору існуючої системи суспільних цінностей.

У дослідженнях з проблематики професійної кар'єри можна виокремити й таку тенденцію: рішення щодо вибору кар'єри є серією «мікрорішень», за допомогою яких людина на різних етапах свого життя вибудовує власну кар'єру. У них виражена суб'єктивна складова кар'єри людини, віддзеркалюючи її «Я-концепцію» (Кірт, 2000). На взаємозв'язок розвитку професійної кар'єри і становлення «Я-концепції» особистості вказував ще Д. Сьюпер (1976). Побудову кар'єри як процес, що являє собою серію відповідних виборів і який базується на «Я-концепції» особистості, розглядав М. Пряжников (1996). Аналіз робіт А. Деркача, В. Ігнатова, О. Москаленко, Т. Шалавиної, С. Чистякової та інших дослідників дає змогу вважати, що при розгляді професійного самовизначення у тісному взаємозв'язку із життєвим і особистісним самовизначенням, поняття «вибір професійної кар'єри» і «професійне самовизначення» є близькими за змістовним наповненням.

Сказане вище дає можливість розглядати кар'єру як соціально-психологічний феномен, пов'язаний із цільовою активністю, самореалізацією, самооцінкою людини, формуванням її позитивної «Я-концепції», рефлексією з суб'єктивним відчуттям успіху в професійній діяльності, діями, спрямованими на досягнення успіху в професійній діяльності тощо (Закатнов, 2016). За такого підходу, під професійною кар'єрою ми розуміємо цілеспрямований процес і результат формування та реалізації професійно-освітньої траєкторії людини, що включає прагнення до успіху, самореалізації, накопичення й розвиток компетентностей, які супроводжується рефлексивним баченням себе та свого місця у системі професійних відносин відповідно до системи суспільних цінностей.

Поняття «кар'єрне самовизначення» є новим для вітчизняної психології та педагогіки, і дослідження цього феномена детерміновано необхідністю вивчення

кар'єрних аспектів не лише професійної діяльності, але й у контексті проблеми самовизначення особистості, насамперед, – самовизначення професійного. Це зумовлено тим, що до сфери професійного самовизначення включено лише аспекти, що стосуються становлення особистості у професії, а до змістовного наповнення дефініцій «кар'єра» та «професійна кар'єра» дослідники (Є. Могильовкін, О. Москаленко, М. Пряжников, Д. Сьюпер та ін.) включають й інші аспекти життєдіяльності особи. Таким чином, кар'єрний контекст для особистості є більш широким, ніж професійна діяльність, оскільки додатково містить життєві прагнення та позапрофесійні сторони життєдіяльності. За такого підходу, кар'єрне самовизначення можна розглядати як процес створення людиною образу професійної кар'єри та визначення засобів її реалізації. Під образом кар'єри розуміється результат процесів мислення, продуктом яких є уявлення особи щодо власної кар'єри, що містять позитивно вмотивовану кар'єрну мету, початковий, поточний, та рубіжні етапи реалізації кар'єри, засоби її досягнення тощо (Панкратова, 2008). Психологічними передумовами кар'єрного самовизначення є особистісні новоутворення, що формуються у процесі самовизначення людини, зокрема професійного, й у змістовному плані стосуються професійної кар'єри (Ковалевская, 2017). За такого підходу психолого-педагогічний супровід кар'єрного самовизначення передбачає використання, по-перше, інструментарію забезпечення професійного самовизначення, тобто професійну орієнтацію, та специфічний інструментарій, котрий розбудовує психологічні структури особистості, що стосуються майбутньої професійної діяльності, але є більш широкими й дають змогу визначати та реалізувати життєві плани. Таким чином, можна вважати, що засобом підготовки учнів до професійного самовизначення потрібно розглядати не лише професійну орієнтацію, але й більш широкий комплекс психолого-педагогічних заходів, який визначається як консультування для кар'єри або кар'єрне консультування. При цьому правильним вважається й твердження, згідно з яким професійна орієнтація є одним з інструментів підготовки молодшої людини до кар'єрного самовизначення. За аналогією із самовизначенням професійним, кар'єрне самовизначення є дихотомічним феноменом, тобто є і процесом, і результатом. На нашу думку, результатом

кар'єрного самовизначення є сформованість кар'єрної компетентності, котра стосовно учнів закладів професійно-технічної освіти проявляється, зокрема, у здатності подолати нормативні кризи професійного розвитку та побудувати подальшу реалістичну освітньо-професійну траєкторію.

Висновки. Соціально-економічні трансформації, що відбуваються у суспільстві, зумовлюють необхідність активізації дослідження комплексу проблем, пов'язаних із професійним розвитком особистості. Прийняття категорії «професійна кар'єра» як базової при дослідженні особливостей підготовки учнівської молоді до вибору життєвого та професійного шляху дає змогу використовувати теоретичні та методичні напрацювання щодо підготовки особистості до професійного самовизначення з метою кар'єрного самовизначення. При цьому передбачається не лише використання професійної орієнтації як інструментарію психолого-педагогічного забезпечення цього процесу, але й упровадження до освітньої діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти нового для них напрямку освітньої діяльності – кар'єрного консультування як засобу формування кар'єрної компетентності.

Література

Басов, М. Я., 1926. *Личность и профессия: К научному обоснованию выбора профессии*. М.- Л.: Государственное издательство.

Божович, Л. И., 2009. *Личность и ее формирование в детском возрасте*. СПб.: Питер.

Закатнов, Д. О., 2012. *Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія*. Київ: Педагогічна думка.

Закатнов, Д., 2016. Теоретичні засади проектування системами консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. праць*, 12., с. 13- 22 .

Зеер, Є. Ф., 2003. *Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов*. М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга.

Кирт, Н. Л., 2000. *Динамика представлений о профессиональной карьере психологов образования в процессе профессионального самоопределения*. Кандидат наук. Карельский государственный педагогический университет.

Ковалевская, Е. В., 2017. *Личностные предпосылки карьерного самоопределения в юношеском возрасте*. Кандидат наук. ФГБОУ ВО Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена.

Могилевкин, Е. А., 1998. *Личностные факторы профессиональной карьеры государственных служащих*. Кандидат наук. Российская академия государственной

службы при президенте Российской Федерации.

Москаленко, О. В., 2007. *Акмеология профессиональной карьеры личности: учебное пособие*. М.: Изд-во РАГС.

Панкратова И. А., 2008. Феномен образа карьеры в отечественной психологии. *Российский психологический журнал*, 3, Т. 5, с. 100-102.

Поляков, В. А., Чистякова С. Н. и др., 1993. Профессиональное самоопределение молодежи: Концепция (сообщение). *Педагогика*, 5, с. 33-37.

Пряжников, Н. С., 1996. *Профессиональное и личностное самоопределение*. М.: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЕК».

Толгурова, Э. Е., 2005. *Формирование представлений о профессиональной карьере в процессе жизненного самоопределения старшеклассника*. Кандидат наук. Северо-Кавказский государственный технический университет.

Шавир, П.А., 1981. *Психология профессионального самоопределения в ранней юности*. М.: Педагогика.

Шаповалов, В.К., 2002. О соотношении понятий «карьера» и «профессиональная карьера». *Психологический ресурс в экономике и предпринимательстве: Материалы Всероссийской научно-практической конференции*. Ставрополь: СКСИ; Ставропольсервисшкола, с. 202-204.

Super, D. E., 1976. *Career Education and the Meanings of Work: Monographs on Career Education*. Washington, DC: U. S. Office of Education.

Abstract

Career Trajectories of Vocational Education and Training

Institutions' Students Professional Self-determination

Dmytro Zakatnov,

PhD in Education, Senior Researcher, Head of the Professional Career Laboratory of the Institute of Vocational Education and Training of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Theoretical aspects of the relationship between professional and career self-determination of vocational education and training institutions' students are considered. It is established that developments in the theory and practice of professional self-determination are not sufficient to ensure in modern social and economic conditions the successful professional development of the individual at his post-option stages. It is determined that one of the directions of this contradiction solving is the use of a competence approach to the professional development problems, as well as moving to research the professional self-determination of the individual through the definitions of "professional career" and "career self-determination". The professional self-determination sphere includes only aspects concerning the formation of a person in the profession, the content of definitions of "career" and "professional career" includes other aspects of person's life. The career context for an individual is wider than professional activity, as it

additionally contains life claims and nonprofessional aspects of life. According to this approach, it is reasonable to introduce the scientific concept of “career self-determination”; it can be considered as the process of creating the professional career image by person and determining the means of their realization. The psychological and pedagogical support of career self-determination presupposes the use of, firstly, the tools for ensuring professional self-determination, i.e. professional orientation, and specific tools that develop psychological structures of personality concerning the future professional activity, but are wider and allow defining and implementing life plans. So, not only professional orientation, but also a wider set of psychological and pedagogical measures, which are defined as counselling for career or career cancelling, should be considered as a mean of psychological and pedagogical support of the individual’s professional development. The result of career self-determination is the formation of career competence that concerning the VET institutions’ students in particular manifests itself in ability to overcome the professional development normative crises and build further educational and professional trajectory

Key words: professional self-determination, professional development, professional career, quarry self- determination, quarry competence.